

УДК 371.134
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.101-105

Повідайчик Михайло Михайлович
кандидат економічних наук, доцент
кафедра кібернетики і прикладної математики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
mykhailo.povidaichyk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1554-2067>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ

Анотація. В умовах реформування вищої освіти, переходу до багаторівневої системи підготовки педагогічних кадрів, особливої актуальності набуває проблема формування їхньої конкурентоспроможності. Потреба освітніх закладів у висококваліфікованих педагогах на сьогоднішній день задовольняється недостатньо. Більшість вітчизняних учителів не готові до діяльності в конкурентному середовищі, яке висуває низку нових вимог до сучасного фахівця. У зв'язку з цим необхідним є перегляд концепції математичної освіти, її цілей, змісту, форм і методів навчання – вона повинна забезпечити формування викладачів нової формації, здатних ефективно працювати в умовах конкурентного середовища на ринку інтелектуальної праці. Метою статті є вивчення суті та змістової структури конкурентоспроможності вчителя математики. Застосовані методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), узагальнення (з метою формування авторських висновків). Встановлено, що конкурентоспроможність учителя математики – це динамічне, системне, особистісне утворення, яке характеризується готовністю фахівця використовувати математичні знання, вміння та навички в процесі педагогічної діяльності, моделювати і проектувати її на високому рівні навчальної і професійної мотивації, здатністю до самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації в сфері математичної освіти. Це показник успішної професійної діяльності, здатність бути більш затребуваним у порівнянні з іншими через низку особистісно-професійних якостей, які зумовлюють високий рівень фаховості у своїй сфері. Складовими конкурентоспроможності вчителя є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний, комунікативний і рефлексивний компоненти.

Ключові слова: професійна підготовка педагога; учитель математики; конкурентоспроможність; структура конкурентоспроможності.

Вступ. У сучасних економічних умовах проблема конкурентоспроможності є актуальною як для національних економік, промислових підприємств, організацій, так і фахівців різних професійних галузей, зокрема вчителів математики. Особливість фахової діяльності сучасного вчителя математики характеризується випереджувальним, дослідницьким, проектним, характером, і, як наслідок, ключовою вимогою до професійних якостей педагога стає оволодіння методами науково-дослідницької діяльності, технологіями проектування змісту, методів, форм, засобів математичної освіти у відповідності до соціального замовлення і державних пріоритетів. Дедалі все більшого значення набувають такі якості педагогів, як соціальна відповідальність, адекватне сприйняття і мобільне реагування на нові вимоги, самостійність і оперативність в ухваленні рішень, готовність до демократичного спілкування, соціально активних дій, здатність швидко адаптуватися до нових умов та інші якості, що визначають конкурентоспроможність особистості. Відтак необхідним є перегляд концепції математичної освіти, її цілей, змісту, форм і методів навчання – вона повинна забезпечити формування викладачів нової формації, здатних ефективно працювати в умовах конкурентного середовища на ринку інтелектуальної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування конкурентоспроможності сучасних фахівців вирішується низкою вітчизняних і зарубіжних учених. Так, загальні питання конкуренції та конкурентоспроможності особистості розглядають І. Ансофф, І. Бех, В. Демчук, П. Друкер, І. Зязюн, Л. Карамушка, В. Кремень, М. Мескон, П. Хейне; особливості конкурентоспроможності педагога досліджують Ю. Андреева, І. Вдовенко, Ю. Завалевський, О. Любченко, О. Мельничук, Л. Мітіна та ін.; специфіку формування конкурентоспроможного

вчителя частково вивчають С. Безбородих, І. Бібібк, Т. Валежаніна, А. Власова, В. Мезінов; проблеми математичної освіти висвітлені у працях Т. Годованюк, С. Кушнірук, Ю. Рамського, З. Слєпкань та ін. Незважаючи на певні дослідження в сфері конкурентоспроможності педагога, потребує вивчення питання сутності та складових цього поняття стосовно вчителя математики.

Метою статті є вивчення суті та змістової структури конкурентоспроможності вчителя математики.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), узагальнення (з метою формування авторських висновків).

Виклад основного матеріалу. Проблема формування кадрового потенціалу суспільства та розвитку фахівця як суб'єкта ринкових відносин безпосередньо пов'язана з категоріями конкуренції та конкурентоспроможності особистості.

Термін «конкуренція» має значну кількість тлумачень, зокрема: це прагнення як найкраще відповідати критеріям доступу до рідкісних благ (П. Хайне); це ситуація, в якій функціонують багато конкуруючих одиниць, що незалежні одна від одної (Ф. Найт); це суперництво старого з новим (І. Шумпетер); це динамічний процес, який знаходиться в постійному розвитку (М. Портер); це процес, за допомогою якого люди здобувають і передають знання (Ф.-А. Хайск). Означена багатоманітність підходить до визначення поняття конкуренції засвідчує про її складну структуру, зміст і масштабність. За допомогою конкуренції все приховане стає очевидним; конкуренція сприяє кращому застосуванню знань, умінь та навичок, стимулює раціональність, підвищує ефективність діяльності.

Щодо терміну конкурентоспроможності, то, зокрема в психології і економіці, його пов'язують з та-

кими поняттями, як суперництво, пріоритет, успішність, лідерство та ін. Дослідники розуміють його як «здатність максимального розширення власних можливостей з метою особистісної, професійної, соціальної і духовної самореалізації» [1].

Так, Л. Мітіна розглядає конкурентоспроможність особистості в психологічному аспекті, звертаючи увагу на таку її складову, як компетентність. На думку дослідниці, «розвиток конкурентоспроможної особистості – це формування рефлексивної особистості, яка здатна організувати свою діяльність у динамічних ситуаціях, володіє новим стилем мислення, нетрадиційними підходами до вирішення проблем, адекватним реагуванням у нестандартних ситуаціях» [2, с.115]. Професійне становлення конкурентоспроможної особистості – це «усвідомлення людиною своїх потенційних можливостей, перспектив особистісного і фахового зростання, що спонукає її до постійного експериментування, пошуку, творчості тощо. Провідним елементом професійного розвитку людини є можливість і необхідність вибору, а значить, перспектива відчувати свою свободу, з одного боку, і свою відповідальність за все, що відбувається, з іншого» [2, с.116].

Конкурентоспроможність, підкреслює Т. Андрияко, слід розглядати як складну, багаторівневу інтегральну властивість, яка допомагає особистості відповідно до її здібностей, інтересів і потреб брати участь та отримувати переваги в конкурентних взаєминах у вибраній нею для себе сфері професійної діяльності [3].

Як зазначає В. Базелюк, конкурентоспроможність особистості – це, передусім, становлення конкурентних переваг, що виявляються в унікальних здібностях людини як особистості та майбутнього професіянала. Це розвинена потреба особистості в досягненні успіху, впевненості у своїх професійних можливостях і реалізації їх в соціально значущій діяльності [4].

Характеризуючи конкурентоспроможність педагога, дослідники акцентують увагу на особистісних і професійних якостях фахівця, які відображають найвищу готовність особистості до професійно-педагогічної діяльності. Визначені базові стилі конкурентоспроможності, які відображають домінуючу орієнтацію особистості: на вирішення професійних завдань; на формування персонального (корпоративного) позитивного іміджу; на саморозвиток, самореалізацію творчого потенціалу; на поліпшення особистого матеріального добробуту; на саморозвиток культурного рівня; на громадський прогрес [5].

Отже, стосовно педагогічної професії конкурентоспроможність розуміють як динамічне, системне, багаторівневе особистісне утворення, яке має певні тенденції розвитку, характеризується сукупністю сформованих особистісно-професійних якостей, що в узагальненій формі відображають систему взаємин людини і суспільства, професії; фахові знання і адекватні способи поведінки в професійній діяльності.

Погоджуємося з позицією С. Безбородих щодо тлумачення терміну конкурентоспроможності вчителя як багаторівневого інтегрального особистісного утворення, що проектується на всі сфери життєдіяльності людини, дозволяє особистості, відповідно до її індивідуальних здібностей, брати участь і отримувати переваги в конкурентних відносинах в обраній для себе сфері професійної діяльності [6]. Конкурентоспроможність означає високий рівень самостійності, гнучкість мислення, здатність до педагогічної рефлексії та сформовану потребу у самовдосконаленні.

Підтримуємо думку Ю. Завалевського, який зазначає, що становлення викладача як конкурентоспроможного фахівця – це його формування як особистості, яка здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін. Конкурентоспроможність педагога передбачає орієнтацію на науково обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, сформоване ціннісно-сенсове ставлення, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації тощо [7, с. 198].

Вважаємо, що конкурентоспроможність – це здатність бути більш затребуваним у порівнянні з іншими через сформованість певних характеристик і якостей, які дають можливість бути фахівцем у своїй сфері.

Конкурентоспроможність вчителя математики, на нашу думку, варто розглядати на двох рівнях: особистісному (мобільність, адаптивність, комунікативність, самостійність, адаптованість, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації та установки, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти) і професійному (рефлексивність, креативність, цілепокладання, прогнозування, проектування).

Щодо структури конкурентоспроможності педагога, то дослідники визначають такі її складові: інтелектуальна компетентність (особливий тип організації знань – структурованість, узагальненість, гнучкість і оперативність в аналізі ситуацій, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній сфері діяльності), інтелектуальна ініціатива (властивість цілісної особистості, яка представляє собою органічну єдність пізнавальних і мотиваційних прагнень, готовність вийти за межі заданого), самоорганізація (передбачає аналіз ситуації, постановку задачі, планування і прогнозування можливих результатів і наслідків власних дій, самоконтроль і оцінку ефективності своїх рішень на основі само-рефлексії), саморегуляція (вміння керувати власною інтелектуальною діяльністю, здатність фіксувати зміни в собі, розуміння і використання механізмів культурної самокорекції).

Доповнюючи зазначений перелік, вважаємо, що важливою складовою конкурентоспроможного педагога є професійна спрямованість, під якою розуміємо прагнення особистості застосовувати свої знання, досвід, здібності в сфері обраної професії. До змісту цього поняття як підсистеми входять професійні ціннісні орієнтації, інтереси. Підкреслимо, що спрямованість на професійну діяльність з'являється на певному етапі розвитку особистості, частіше за все в юності і в цей період життя стає основним особистісним утворенням, яке формується в результаті соціально-морального, фахового, особистісного самовизначення в процесі трудової або навчальної діяльності.

Іншим базовим компонентом у структурі конкурентоспроможного педагога вважаємо професійну компетентність. Професійна компетентність учителя математики – це не тільки певний результативний рівень його математичної підготовки (теоретичних знань з предмету, вмінь і навичок оперування математичними об'єктами та ін.), але й володіння психолого-педагогічними і методичними знаннями (знання та вміння способів здобуття і передачі математичних фактів, ролі математичних дисциплін у побудові шкільного курсу математики тощо), дослідницькими вміннями (операційними, аналітичними, технічними, організаційними, комунікативни-

ми, системно-інформаційними). Відтак, важливою складовою професійної компетентності педагога є його готовність до науково-дослідницької роботи. Потреба підготовки вчителя-дослідника зумовлена необхідністю впроваджувати інноваційні технології в навчальний процес, самостійне виконання педагогічних досліджень та впровадження результатів науково-дослідницької роботи в практичній діяльності.

Зазначимо, що професійна компетентність забезпечує можливість прийняття фахівцем оптимальних тактичних і оперативних рішень, орієнтування у виборі і виконанні соціально-типових дій, прогнозування результатів діяльності у відносно стандартних ситуаціях. Вона містить такі компоненти, як знання особливостей учнів, предметні знання, методики їх викладання, сутність педагогічних явищ і процесів, педагогічних і психологічних закономірностей, тенденцій розвитку педагогічної науки і практики, здатність приймати рішення зі знанням справи і прогнозувати наслідки своїх дій.

Наступним важливим компонентом конкурентоспроможності вчителя математики вважаємо технологічну готовність до педагогічної діяльності. Дослідники В. Сухомлинський, А. Щербаков, А. Маркова вважають, що без розвитку операційної сфери неможливий прогрес навчання, а практичні вміння та навички є провідними компонентами в структурі готовності особистості.

Значущим компонентом конкурентоспроможного педагога є професійна мобільність – готовність і здатність фахівця до швидкої зміни виконуваних завдань, місця роботи, сфери діяльності. Це здатність освоювати нові спеціальності або зміни в них, що виникають під впливом технічних і технологічних трансформацій.

Професійно мобільний педагог повинен володіти різноманітними властивостями, серед яких найбільш значущими є сенситивність до інноваційних змін в освіті, здатність до внутрішньої мобілізації власних ресурсів для адаптації в мінливому освітньому середовищі, нарощування власних ресурсів для вирішення нових завдань, оволодіння новими педагогічними технологіями та ін. Мобільність повинна стати одним із провідних принципів сучасної професійної освіти, яка базується на класичних принципах фундаментальності, науковості, систематичності, професійно-предметної спрямованості.

Необхідним компонентом конкурентоспроможності вчителя є творчий потенціал педагога (К. Ушинський, П. Блонський, С. Шацький, В. Сухомлинський та ін.). У контексті нашого дослідження важливим є вивчення феномену математичної творчості. Зокрема, означене поняття трактують як дослідницький процес, спрямований на отримання нових знань у галузі математики; це процес, пов'язаний з розв'язанням нестандартних математичних задач, створенням нових математичних теорій, розробкою, апробацією та розповсюдженням педагогічних інновацій [8].

Таким чином, здійснений психолого-педагогічний аналіз структурних компонентів конкурентоспроможного педагога дозволяє визначити його соціально значущі і професійно важливі якості.

До соціально важливих якостей дослідники (Е. Зеєр, В. Краєвський, А. Вербицький, Р. Немов, В. Сластьонін) відносять: громадянську зрілість, законслухняність, соціальну активність, соціальний оптимізм, високий рівень ціннісних орієнтацій, розвиненість розумових і практичних навичок, почуття гідності, орієнтація на досягнення успіху, соціальна мобільність, здатність до конструктивно-

го розв'язання конфліктів, до адаптації, співпраці, відповідальності. До професійно важливих якостей належать: володіння професійними вміннями та навичками (компетентність, професіоналізм), здатність самостійно планувати, виконувати і контролювати роботу, володіння певною кваліфікацією, професійна мобільність, підприємливість, володіння новими технологіями, дослідницькими вміннями, розуміння сфери їхнього застосування, готовність до самоосвіти, підвищення кваліфікації, комунікабельність, здатність до вольового впливу, організованість, самостійність, творчий підхід до справи. Безперечно, на характер професійної діяльності вчителя впливають його психічні властивості: воля, почуття, сприйняття, пам'ять, мислення, а також біопсихічні властивості.

Названі вище якості педагога не є статичними і незмінними. У професійній діяльності, особливо в умовах конкуренції та ринкових відносин, вони трансформуються, ті чи інші якості актуалізуються, утворюють складні комплекси, змінюючи внутрішні зв'язки.

Спираючись на зазначене, а також враховуючи особливості математичної освіти, визначимо такі основні компоненти конкурентоспроможності вчителя математики:

- мотиваційно-ціннісний – відображає ціннісні орієнтації особистості, позитивну установку на різні види соціально значущої активності, потреби самоактуалізації, самоствердження, самовираження, саморозвитку;

- когнітивний – передбачає володіння системою математичних знань, готовність їх застосовувати в процесі професійної діяльності;

- діяльнісно-практичний – уміння планувати, синтезувати і конструювати навчальний матеріал з математики; вміння прогнозувати результат математичної підготовки; вміння виконувати педагогічні дослідження, інтерпретувати їх результати і використовувати на практиці;

- комунікативний – вміння здійснювати вербальний і невербальний обмін інформації, зокрема математичної; вміння спілкуватися в телекомунікаційних мережах, встановлювати педагогічно доцільні взаємини з учнями, колегами;

- рефлексивний – здатність вчителя математики до самопізнання, самовдосконалення, самооцінки професійної діяльності; здатність об'єктивно оцінювати, корегувати і прогнозувати збагачення свого педагогічного досвіду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конкурентоспроможність вчителя математики – це динамічне, системне, особистісне утворення, яке характеризується готовністю фахівця використовувати математичні знання, вміння та навички в процесі педагогічної діяльності, моделювати і проектувати її на високому рівні навчальної і професійної мотивації, здатністю до самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації в сфері математичної освіти. Це показник успішної професійної діяльності, здатність бути більш затребуваним у порівнянні з іншими через низку особистісно-професійних якостей, які зумовлюють високий рівень фаховості у своїй сфері. Складовими конкурентоспроможності вчителя є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний, комунікативний і рефлексивний компоненти, які визначають основні соціально значущі і професійно важливі якості конкурентоспроможного педагога: комунікабельність, організованість, самостійність, спрямованість на досягнення успіху в професії, фахова компетентність, технологічна готов-

ність до педагогічної та науково-дослідницької діяльності, професійна мобільність, творчий потенціал тощо. Напрямом подальших досліджень є розробка та реалізація системи формування конкурентоспроможності вчителя математики та педагогічних умов її ефективності.

Список використаної літератури

1. Невмержицька М.В. Поняття конкурентоспроможності особистості: соціально-філософський вимір. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 66 (11). С.367–372.
2. Митина, Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2002. 400 с.
3. Т. Андріяко. Конкурентоспроможність як прояв акмеологічної культури особистості. *Рідна школа*. 2011. №10, С.64–67.
4. Базелюк В.Г. Розвиток конкурентоспроможного фахівця в коледжі. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 8(37). С.10–23.
5. Андреева Ю.В. Развитие конкурентоспособности студентов-журналистов. *Педагогика*. 2006. №5. С.67–70.
6. Безбородих С.М. Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук / 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Старобільськ: Державний заклад «Луганський національний університет ім. Т. Шевченка», 2016. 272 с.
7. Завалевський Ю.І. Конкурентоспроможність викладача як результат його професійної компетентності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 2 (12). С.195–199.
8. Мойсеєнко Л. Психологія розуміння як наскрізного процесу творчого математичного мислення. *Психологія особистості*. 2012. № 1 (3). С.204–220.

References

1. Nevmerzhytska, M.V. (2012). Poniattia konkurentospromozhnosti osobystosti: sotsialno-filosofskiy vymir [The concept of competitiveness of personality: socio-philosophical dimension]. *Gileia: scientific bulletin. Collection of scientific works*, 66 (11), 367–372. [in Ukrainian].
2. Mitina, L.M. (2002). *Psihologiya razvitiya konkurentosposobnoj lichnosti* [Development psychology of a competitive personality]. MPSI; MODEK. [in Russian].
3. Andriiako, T. (2011). Konkurentospromozhnist yak proiav akmeolohichnoi kultury osobystosti [Competitiveness as a manifestation of acmeological culture of personality]. *Ridna Schkola*, 10, 64–67. [in Ukrainian].
4. Bazeliuk, V.H. (2019). Rozvytok konkurentospromozhnoho fakhivtsia v koledzhi [Development of a competitive specialist in college]. *Bulletin of postgraduate education. Pedagogical Sciences Series 8 (37)*, 10–23. [in Ukrainian].
5. Andreeva, Yu.V. (2006). Razvitie konkurentosposobnosti studentov-zhurnalistov [Development of the competitiveness of journalism students]. *Pedagogy*, 5, 67–70. [in Russian].
6. Bezborodykh, S.M. (2016). *Formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoy pidhotovky* [Formation of competitiveness of future teachers in the process of professional training] (Unpublished doctoral dissertation). State Institution «Luhansk National University. T. Shevchenko». [in Ukrainian].
7. Zavalevskiy, Yu.I. (2016). Konkurentospromozhnist vykladacha yak rezultat yoho profesiinoy kompetentnosti [Competitiveness of a teacher as a result of his professional competence]. *Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Pedagogy and Psychology Series*, 2 (12). 195–199. [in Ukrainian].
8. Moiseienko, L. (2012). Psykholohiia rozuminnia yak naskriznoho protsesu tvorchoho matematychnoho myslennia [The psychology of understanding as a through process of creative mathematical thinking]. *Psychology of personality*, 1 (3). 204–220. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку 17.10.2020 р.

Povidaichyk Mykhailo

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor
Department of Cybernetics and Applied Mathematics
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine

COMPETITIVENESS OF THE TEACHER OF MATHEMATICS: THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT

Abstract. In the context of reforming of the system of higher education, the transition to a multilevel system of teacher training, the problem of forming their competitiveness becomes especially relevant. The need of educational institutions for highly qualified teachers is not satisfied enough nowadays. Most domestic teachers are not ready to work in a competitive environment, which puts forward a number of requirements for the modern specialist. Therefore, it is necessary to revise the concept of mathematics education, its goals, content, forms and methods of teaching - it should ensure the formation of teachers of a new generation, able to work effectively in a competitive environment in the market of intellectual labour. The purpose of the article is to study the essence and content structure of the competitiveness of a mathematics teacher. Research methods: analysis of the scientific literature, systematization (to clarify the key concepts of the study), generalization (in order to form the author's conclusions). It is established that the competitiveness of mathematics teachers is a dynamic, systematic, personal formation, which is characterized by the willingness of the specialist to use mathematical knowledge, skills and abilities in the pedagogical process, to model and design it at a high level of educational and professional motivation, ability to self-education, self-improvement and self-realization in the field of mathematical education. This is an indicator of successful professional activity, the ability to be in demand compared to others due to a number of personal and professional qualities that determine a high level of professionalism in their field. The components of teacher's competitiveness are: motivational and value (reflects the value orientations of the individual, a positive attitude to different types of socially significant activity, the need for self-actualization, self-affirmation, self-expression, self-development); cognitive (involves possession of a system of mathematical knowledge, readiness to apply them in the process of professional activity; possession of various methods of diagnosing student achievement); activity-practical (ability to plan, synthesize and construct educational material in mathematics; ability to predict the result of mathematical

training; ability to determine goals, means, forms and methods of teaching mathematics, including innovative; ability to perform pedagogical research, interpret their results); communicative (ability to carry out verbal and nonverbal exchange of information, in particular, mathematical; ability to communicate in telecommunication networks, to establish pedagogically expedient relations with students, colleagues); reflexive (the ability of a mathematics teacher to self-knowledge, self-improvement, self-assessment of professional activity; the ability to objectively assess, adjust and predict the enrichment of their pedagogical experience).

Key words: professional training of a teacher; mathematics teacher; competitiveness; structure of competitiveness.